

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Петро Острроверх, Тетяна Моряк, Сергій Остафійчук

Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18

E-mail: petro.ostroverh@lnu.edu.ua, tetyana.moryak@lnu.edu.ua,
ostafiychuk111@gmail.com

Анотація. У статті розвинуто та поглиблено теоретико-методологічні засади дослідження антимонопольної політики держави. Особливу увагу приділено дефініційній чіткості антимонопольної політики у контексті її основних завдань та цілей, а також визначенню місця антимонопольних заходів у системі конкурентної політики держави. Охарактеризовано основні визначники монопольної влади фірми, а також чинники її стійкості у часі через призму висоти стратегічних та нестратегічних бар'єрів входу-виходу на ринок. Виокремлено та проаналізовано економічні передумови монополізаційних процесів на галузевому ринку як індикаторів глибини та інструментарію антимонопольної політики. Критично оцінено механізми антимонопольного регулювання на інноваційних та вузькоспеціалізованих типах ринків, зокрема ринку інформаційних технологій та фармацевтичній галузі.

Визначено основні напрями удосконалення антимонопольної політики держави у контексті застосування диференційованого антимонопольного інструментарію на різних типах монополізованих ринків залежно від джерел та стійкості у часі монопольної влади, економічної доцільності її акумулювання, процесів горизонтальної та вертикальної інтеграції, рівня фактичної і потенційної монополізації, впливу на інноваційні мотиватори та стимули до підвищення конкурентоспроможності як лідерів, так і аутсайдерів ринку.

Ключові слова: антимонопольна політика, конкурентна політика, галузевий ринок, монополізований ринок, домінуюча фірма, концентрація ринку, ринкова влада, домінуюче становище, ринкова частка.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Перманентне посилення монополістичних процесів як в межах національних економічних систем, так і у світовій економіці загалом, що знаходить своє відображення у поглибленні диференціації розподілу ресурсів та доходів, послабленні стимулів до підвищення якості та виробництва суспільно оптимальної кількості продукції, підживленні інфляційних процесів тощо, активізує питання методів та механізмів реалізації державної антимонопольної політики. Проблематика вибору оптимального інструментарію антимонопольної політики на різних типах ринків, окреслення чітких критеріїв

суб'єктів державного антимонопольного регулювання на основі аналізу причин і чинників їх домінуючого становища та його впливу на суспільний добробут набувають особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти реалізації антимонопольної політики держави перманентно залишаються об'єктом пильних професійних інтересів як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, зокрема Бутенко Н.В., Ігнатюк А.І., Лагутіна В.Д., Калетніка Г.М., Кирилюка А.О., Припути Н.В., Філюк Г.М., Авдашевої С.В., Вурса А.Д., Демзеця Г., Коуза Лернера А, Норта Д, Стіглера Дж., Трембля В., Робінсон Дж., Розанової Н.М., Тіроля Ж., Чарджа Дж. та ін. У полі зору цієї дослідників цієї проблематики передусім знаходяться методи та інструменти державної антимонопольної політики, світовий досвід та інституційне середовище її реалізації, окремі аспекти соціально-економічних наслідків регулювання діяльності монополізованих утворень, ефективність функціонування національних антимонопольних органів тощо.

Однак, на наш погляд, відкритими і дебатованими залишаються питання дефініційної чіткості такої політики, визначників її жорсткості/гнучкості на різних типах монополізованих ринків, а також ефективності державного антимонопольного регулювання.

Мета статті. Метою дослідження є розробка теоретичних положень та поглиблення методологічних засад аналізу антимонопольної політики держави для визначення напрямів удосконалення антимонопольного регулювання різних типів висококонцентрованих ринків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологія та алгоритм аналізу державної антимонопольної політики повинні базуватись на чіткості відповідного понятійно-категоріального апарату. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, відповідних нормативно-правових актах різних країн відсутнє уніфіковане та однозначне тлумачення антимонопольної політики, а, відповідно, і завдань антимонопольного регулювання. Різні дослідники роблять акценти на необхідності захисту конкуренції; запобіганні монополістичній діяльності; обмеженні монополізму як процесу чи реалізації ринкової влади, отриманої в його результаті; оптимізації структури ринку; демонополізації економіки тощо. Так, к.е.н. Бутенко Н.М. визначає антимонопольну політику як сукупність заходів держави, скерованих на захист конкуренції, що запобігають умовам чи забороняють дії, наслідком яких може бути недопущення, усунення чи обмеження конкуренції [2, с.30]. Тобто, фактично антимонопольна політика зводиться лише до політики захисту конкуренції, тоді як спектр її цілей дещо ширший. Правознавець Лайкова М.С. антимонопольною вважає політику, спрямовану на запобігання, обмеження чи припинення монополістичної діяльності, а також на розвиток конкуренції [6, с.169]. Однак, відповідному регулюванню повинна підпадати не монополістична діяльність як така, а небажані, з точки зору суспільного добробуту, її результати.

Відомий український дослідник теорії галузевих ринків проф. Ігнатюк А. під антимонопольною політикою вбачає систему заходів щодо демонополізації економіки та різного роду підтримки агентів ринку, які сприяють розвитку конкуренції [3, с.148]. Такий широкий спектр окреслених завдань антимонопольної політики наділяє останню ще й функціями, властивими конкурентній політиці. Доволі ґрунтовним є трактування антимонопольної політики, запропоноване проф. Філюк Г.М., як цілеспрямованої діяльності держави щодо обмеження монополізму та недопущення

недобросовісної конкуренції на основі використання інструментів антимонопольного регулювання [10, с.45].

Поняття антимонопольної політики почасти ототожнюють з конкурентною політикою держави. Так, автори навчального посібника з державного регулювання економіки Г. М. Калетнік, А. Г. Мазур, О. Г. та ін. визначають «конкурентну (антимонопольну) політику» як дії держави, спрямовані на створення і розвиток конкурентного середовища, антимонопольне регулювання з метою сприяння зростанню ефективності виробництва, підвищенню конкурентоспроможності економіки тощо [4]. Проф. Майстро С.В. зазначає, що «конкурентна (антимонопольна) політика» держави скерована на запобігання монополювній діяльності, її обмеження або припинення [8, с.208].

Однак, уніфікація цілей і засобів конкурентної та антимонопольної політики, а відтак механізмів і наслідків їх впливу на суспільний добробут не зовсім коректне. Мета і завдання конкурентної політики держави, суб'єктність її охоплення, інструментарій, часовий горизонт є дещо ширшими, ніж системи антимонопольного регулювання. Конкурентна політика держави скерована на формування, захист і розвиток ефективних конкурентних відносин, що передбачає використання як знарядь антимонопольної політики, так і різноманітних механізмів стимулювання конкурентного середовища, зокрема через підтримку сектора малого та середнього підприємництва, чи створення нових ринків. Тобто інструментарій конкурентної політики може володіти експансіоністським характером впливу на агентів ринку та його структуру.

Заходи конкурентної політики, на відміну від системи антимонопольного регулювання, можуть бути задіяні на ринках, які не мають очевидних ознак монополізованості, задля підтримання й розвитку функціонуючого конкурентного механізму.

Як слушно зауважує проф. Лагутін В. Г., використання антимонопольного інструментарію характерне для реалізації конкурентної політики у вузькому розумінні – як політики захисту конкуренції, тоді як широке трактування останньої вбачає у ній політику розвитку конкуренції, скеровану на лібералізацію товарних ринків; підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників, посилення проконкурентних дій агентів ринку тощо [5, с.25]. З досягненням основних цілей антимонопольного регулювання акцент зміщується у напрямі підтримки, забезпечення та розвитку конкуренції, а, відповідно, набуває ознак конкурентної політики.

Зауважимо, що антимонопольну політику можна класифікувати як «пасивну», оскільки підставою застосування відповідних регуляторних заходів є здійснені/реальна загроза здійснення антиконкурентних дій агентів ринку чи боротьба з їх наслідками, тоді як конкурентна політика за своєю природою є активною, скільки скерована, серед іншого, і на упередження небажаних, через призму ефективних конкурентних відносин, подій.

Господарський кодекс України оперує терміном антимонопольно-конкурентна політика, що, певною мірою, виокремлює з системи конкурентних інструментів засоби антимонопольного характеру, водночас даючи доволі широке її трактування у контексті формування оптимального конкурентного середовища, недопущенні дискримінаційних проявів на ринку, сприянню соціально орієнтованої ринкової економіки тощо [1].

Критичний аналіз вищенаведених дефініцій антимонопольної політики у більшості з них виявляє першочерговий наголос на необхідності обмеження

монополістичної діяльності як такої, або ж захисті конкуренції. На наш погляд, окреслюючи сутність антимонопольної політики слід, передусім, акцентувати на запобіганні надмірному акумулюванні монопольної/ринкової влади, яка власне і знаходить своє відображення в обмеженні конкуренції, безпідставному істотному впливі на ціну продукції шляхом маніпулювання обсягами пропозиції товару та/ чи попитом на нього тощо. Так, завдання антимонопольного законодавства, окреслені Федеральною торговою комісією США, стосуються лімітування/ унеможливлення поведінки фірми, що необгрунтовано обмежує конкуренцію шляхом створення чи збереження монопольної влади. Причому відповідні заборони можуть мати превентивний характер і стосуватися навіть спроб монополізації чи змов з її метою [14].

Вважаємо, що антимонопольну політику доцільно окреслювати як систему заходів, скерованих на запобігання набуттю чи реалізації монопольної влади господарюючих суб'єктів та її негативному впливу на якісні та кількісні параметри суспільного добробуту, а також захист та заохочення конкуренції на ринку.

Ймовірність застосування до окремого господарюючого суб'єкта заходів антимонопольного характеру передбачає визначення ступеня його монопольної влади на ринку. Це вимагає ретельного вивчення не лише реалізованої фірмою продукції, а й товарів-субститутів, на які може перейти споживач за умови підняття її ціни, а отже, і розширення меж відповідного ринку.

Американське антимонопольне законодавство виокремлює наступні критерії монопольної/ринкової влади фірми [14]:

- охоплення ринковою часткою фірми не менше 50% обсягу продаж певного товару чи послуги в межах окресленої географічної території;
- стійкість ринкової влади фірми в часі.
- довгострокова спроможність підвищувати ціни на продукцію та/чи виштовхувати конкурентів з ринку.

Ринкова влада окремої фірми визначена розміром фірми щодо ринку, на якому вона функціонує. Він може бути оцінений за часткою: продажу фірми в ринковому обсязі реалізації; кількості зайнятих на підприємстві у чисельності зайнятих у виробництві даного товару на галузевому ринку; вартості активів фірми у вартості активів усіх фірм, що діють на відповідному ринку; доданої вартості, створеною фірмою, до сукупної доданої вартості усіх виробників, що діють на ринку. Однак, результати такого розрахунку істотно залежатимуть, серед іншого, і від технологічних особливостей галузевого ринку. Зазвичай, крупніші фірми мають більші можливості для використання капіталомісткіших технологій порівняно з малими, тому розмір таких фірм, вимірний за часткою вартості активів фірм у вартості активів галузі, буде більший за їх розмір, обчислений за рівнем продажу чи зайнятості. Це обумовлює доцільність використання ринкової частки фірми у визначенні її розміру на ринку. Вітчизняний законотворець граничну частку ринку фірми, яка забезпечує їй монопольне становище на ринку, визначає на рівні 35% [1].

Ступінь ринкової влади фірми виявляється у її спроможності підвищувати ціни над граничним витратами виробництва. Методологія обчислення найбільш універсального її показника на висококонцентрованих ринках – індекса Лернера виходить на прямий зв'язок останньої з ринковою часткою фірми та обернений – з ціновою еластичністю попиту [7, с.557]. Звісно сам по собі розмір фірми (масштаб діяльності), не може бути підставою застосування до неї заходів антимонопольного характеру, а передусім те, як фірма використовує своє домінуюче становище для

реалізації ринкової влади, іншими словами наскільки істотними є чисті втрати добробуту суспільства внаслідок монопольної діяльності.

Стійкість ринкової влади фірми в часі та її довгострокова спроможність підвищувати ціни на продукцію тощо, визначені можливістю появи нових конкурентів, що вимагатиме ретельного аналізу висоти стратегічних та нестратегічних бар'єрів входу-виходу на галузевий ринок. Нестратегічні бар'єри входу обумовлені об'єктивними характеристиками функціонування галузевого ринку, зокрема нерозвиненістю інфраструктури, низьким платоспроможним попитом, бар'єром капітальних видатків, адміністративними та цивільними бар'єрами тощо. Цілеспрямована поведінка діючих на ринку фірм, яка виявляється у стратегічному ціноутворенні, що обмежує вхід, відповідній політиці у сфері видатків на дослідження, інновації, патентній діяльності, вертикальній інтеграції, поглибленні диференціації товару тощо призводить до створення стратегічних бар'єрів, які мають на меті ускладнити або унеможливити вхід на ринок новим фірмам.

Підґрунтям зведення стратегічних бар'єрів почасти виступає зловживання домінуючою фірмою своєю владою на ринку, яке знаходить своє відображення не в очікуваних від монополіста зниженні обсягів виробництва та підвищенні ціни, а, навпаки, у збільшенні виробництва продукції та зниженні її ціни до таких рівнів, щоб за даного залишкового попиту нова фірма не могла отримати прибуток за жодного обсягу випуску. Саме така поведінка фірм з істотною владою на ринку повинна стати об'єктом пильної уваги антимонопольних органів.

Однією із найбільш розповсюджених практик такого виду дискримінаційного ціноутворення є хижачке зниження цін, як правило, нижче середніх змінних витрат. Оскільки таке ціноутворення економічно не обґрунтоване і має на меті витіснення конкурентів з ринку, перешкоджання майбутньому входу нових фірм і закріплення власного домінуючого становища задля майбутнього підвищення цін та отримання більшого прибутку, то, відповідно до законодавства Європейського Союзу про конкуренцію, воно підлягає забороні [12]. Однак, така заборона вимагає від відповідних антимонопольних регуляторів ретельного обґрунтування класифікації поведінки фірми як хижачкої, а не зниження нею ціни з інших міркувань, зокрема необхідністю негайної ліквідації запасів готової продукції.

Висока ймовірність появи на ринку нових конкурентів трансформуватиме поведінку монополіста у напрямі послаблення зловживання своєю владою на ринку. Так, модель цінового лідерства домінуючої фірми доводить її можливість одноосібного визначення ринкової ціни. Якщо домінуюча фірма спокуситься на самогубну цінову політику задля максимізації короткострокового прибутку, то неминуче підвищить привабливість цього ринку для фірм-аутсайдерів. Наслідки ймовірної конкурентної боротьби для початкового лідера галузі, передусім залежатимуть від його абсолютних (модель Дж.Бейна) та відносних (модель Ф.Модільяні) переваг у витратах виробництва [15, с.478-481], від якісних переваг товару над товарами конкурентів на ринку диференційованому галузевому ринку, від прихильності споживачів до її торгової марки тощо. Мінливе економічне, технологічне та інституційне середовище можуть зробити результат такої конкурентної боротьби доволі непрогнозованим, що спонукатиме домінуючу фірму до ретельнішого вибору її цінової, товарної чи збутової політики.

Відтак, якщо конкурентні сили чи входження нових фірм на ринок можуть ефективно протидіяти недобросовісній поведінці домінуючої фірми, то наявність у

такої фірми ринкової влади у короткостроковому періоді не повинна породжувати підстав для застосування до неї антимонопольних регуляторних заходів.

Важливим методологічним аспектом ухвалення антимонопольними регуляторами рішення про необхідність втручання є ґрунтовний аналіз ринку і засобів досягнення та збереження монопольної влади, а саме, з'ясування чи домінування фірми на ринку було отримано та збережено внаслідок реалізації товарів кращої якості, ефективнішого менеджменту тощо, чи є результатом її недобросовісної поведінки, зокрема винятковими договорами постачання чи купівлі, зв'язуванням (продажу одного товару за одночасної купівлі іншого), хижацьким ціноутворенням тощо.

Згідно з гіпотезою відомого американського економіста Гарольда Демзеця ринки є динамічними і успішні фірми з меншими витратами, якіснішими чи унікальними продуктами отримуватимуть вищі прибутки і захоплюватимуть більшу частку ринку [15, с.438]. Тобто, фактично в лідери фірму може виводити ефективніша конкурентна боротьба, і жорсткі антимонопольні заходи послаблюватимуть стимули до підвищення конкурентоспроможності як у фірми лідера, так і фірм-аутсайдерів. Роль держави повинна зводитися до контролю над діями домінуючих фірм і відповідного реагування лише за надмірного зловживання ними своєю владою шляхом істотного підняття ціни, поглинання інших компаній, дискримінаційних щодо інших суб'єктів ринку умов продажу і постачання товару тощо.

Динамічне макроекономічне та інституційне середовище можуть трансформувати як джерела забезпечення монопольної влади домінуючих гравців ринку, так і підвищити потенціал економічної життєздатності нових його учасників, що вимагає регулярного перегляду та оновлення заходів антимонопольної політики.

Вагомим елементом визначення глибини та вибору інструментарію антимонопольного регулювання повинен бути ретельний аналіз економічної доцільності монополізації ринку. Відповідно до Гарвардської парадигми аналізу функціонування галузевих ринків, яка отримала назву «структура-поведінка-результат», саме співвідношення та взаємодія базових умов функціонування ринку, передусім особливостей попиту, динаміки та структури витрат виробництва та технології обумовлюють відповідну конкурентну чи концентровану його структуру, яка, своєю чергою, визначає особливості поведінки фірм на цьому ринку, зокрема, і у напрямі формування та реалізації монопольної влади [17, с.7-9].

Так, посилення рівня концентрації ринку може бути обумовлене економічною доцільністю, зокрема дією ефекту масштабу. Процес розроблення та реалізації вартісних НДДКР стимулює фірми до злиття їх фінансового та інвестиційного капіталу. На окремих галузевих ринках фірми можуть створювати субринки для реалізації, зазвичай, вузькоспеціалізованої чи експериментальної продукції, виступаючи на них у якості монополістичних чи домінуючих агентів.

Особливість виробничої функції галузі в національній економіці може виявляти дію позитивного ефекту масштабу, а, відповідно, забезпечувати мінімізацію довгострокових середніх витрат лише за істотних обсягів виробництва. За таких умов, обмеження державою масштабів нарощення виробничих потужностей і розмірів фірми може послабити її конкурентоспроможність на вітчизняному та міжнародному ринках. Завдання антимонопольного регулювання полягатиме у максимальному збалансуванні потенційних вигід від крупномасштабного виробництва та зниження рівня конкурентності ринку за розширення бізнесу, особливо в результаті злиття компаній.

За умови природного монополізму, коли економічну ефективність забезпечує концентрація виробництва лише на одному підприємстві, державне регулювання

повинно зводиться не до антимонопольних заходів, а до механізмів збалансування інтересів суб'єктів природних монополій, споживачів та суспільства загалом, а також підвищенні ефективності функціонування відповідних товарних ринків.

Істотні трансакційні витрати на укладення та реалізацію контрактів стимулюють фірми до здійснення тієї діяльності, якою зручніше керувати зсередини, аніж купувати на ринку, тобто до орієнтації фірм на внутрішньофірмові, аніж міжфірмові трансакції, що знаходить своє відображення у процесах вертикальної інтеграції. Вертикальна інтеграція забезпечує не лише економію витрат фірми на контрактацію, необхідну для забезпечення від опортуністичної поведінки інших учасників ринку, особливо загрозливою на ринках з високим ступенем асиметричної інформації, а й усуває ефект подвійної маржиналізації, який виникає при взаємодії незалежних учасників ринку.

Проходження виробництвом товару кількох стадій на ринку недосконалої конкуренції, де діють незалежні компанії, збільшує витрати кожної наступної фірми на величину монопольних націнок попередньої. Відповідно вертикальна інтеграція знижує проміжні витрати інтегрованої піраміди виробників, дає змогу продавати більший обсяг продукції за нижчою ціною, збільшуючи як прибутковість учасників угоди, так і споживчий надлишок на ринку. Хоча результатом процесів вертикальної інтеграції є підвищення рівня ринкової концентрації, вони матимуть позитивний вплив на чистий добробут суспільства. Відтак державне регулювання поглинання та злиття фірм передусім мають стосуватися не процесів вертикальної, а горизонтальної інтеграції, яка, найімовірніше, і здійснюється фірмами для посилення своєї влади та впливу на ринок.

Якщо монополізація ринку обумовлена базовими умовами його функціонування, тобто фактично є його природною рисою, і може бути виправдана економічною доцільністю, то інструментарій антимонопольної політики доцільно скеровувати не на захист конкуренції та зменшення рівня концентрації ринку (боротьбою з поглинанням та злиттям фірм), а швидше на упередження та запобігання негативним з точки зору суспільного добробуту наслідкам реалізації монопольної влади. На такого типу ринках, де фактично йдеться про економічний монополізм, істотний ступінь монополізації та високий рівень прибутковості фірм не слід трактувати як індикатори слабкої результативності антимонопольної політики.

Методологія вибору дієвого інструментарію антимонопольного регулювання повинна також базуватись на дослідженні не лише фактичного, але й потенційного рівня монополізації ринку, який залежить від обсягу інвестицій ключових гравців ринку у надлишкові виробничі потужності, структури та динаміки платоспроможного попиту, зміни визначників мінімально ефективного розміру фірми, системи відповідного інституційного середовища тощо [9].

Ефективність антимонопольної політики держави визначена не лише забезпечуваням/підтримуваним рівнем конкурентності відповідного ринку, а й її ймовірним впливом на різноманітні аспекти господарської діяльності його суб'єктів (як домінуючих, так і аутсайдерських), особливо на інноваційні стимули та стимули до розширення і зростання. Так, жорстка антимонопольна політика може чинити деструктивний вплив на інноваційні процеси в державі. Адже санкції за монопольно високі прибутки, отримані завдяки розробці та впровадженню нових інноваційних технологій у виробничий процес, ймовірно стримуватимуть інновації, розроблення нових продуктів як самою домінуючою фірмою, так фірмами-аутсайдерами, які очікуватимуть відповідного державного протекторату. У країнах з недосконалою інституційною системою захисту інтелектуальної власності надактивна діяльність

національних регуляторів конкурентного середовища може виступати потужним катализатором згортання інноваційних витратків.

Проблеми антимонопольного регулювання особливо гостро виявляються на ринках, які характеризуються стрімкими темпами науково-технічного прогресу, розробленням експериментальної продукції тощо, і, передусім, у сфері інформаційних технологій та фармацевтичній галузі. Необхідною умовою захисту прав інтелектуальної власності економічних агентів ІТ-сектора є патентна система, яка водночас посилює їх домінуюче становище на відповідному ринку. Для таких агентів наявність монопольного прибутку є важливою умовою відшкодування здійснених інноваційних витрат.

Фірми фармацевтичної галузі виправдання своїх монопольно високих цін вбачають у необхідності покриття істотних витратків на фінансування різноманітних досліджень, випробування численної кількості експериментальних ліків, значна частка яких ніколи не стане об'єктом купівлі-продажу на ринку. Відтак належний рівень інноваційно-інвестиційних витратків у фармацевтичній сфері може бути підтриманий лише за їх майбутньої окупності навіть за посередництва монопольно високого прибутку. Вищезазначене актуалізує проблему компромісного збалансування між необхідністю реалізації такої важливої функції держави як економічна ефективність, зокрема і шляхом підтримання належного конкурентного середовища та можливим послабленням чи взагалі ліквідацією ринкових інноваційно-інвестиційних стимулів в суб'єктів господарювання.

Справді, для фірм-аутсайдерів має бути створене сприятливе інституційне середовище інноваційної діяльності для ефективної конкуренції з домінуючими суб'єктами ринку. Однак, надмірна опіка антимонопольними органами економічно та технологічно слабких фірм на ринку, не здатних належним чином конкурувати з домінуючими його гравцями, послаблює стимули до підвищення рівня виробничої та розподільної ефективності на такому ринку, а також згортання успішними суб'єктами їх господарської активності. Так, результатом накладених у 2010р. на Microsoft Європейською комісією штрафних санкцій за зловживання монопольним становищем, пов'язаним з наданням користувачам можливості вибору альтернативного інтернет-браузера в операційній системі Windows, стало зменшення практично удвічі її частки на ринку комп'ютерних операційних систем [16]. Рішення було мотивоване тим, що контроль корпорацією Microsoft над ключовим інтелектуальним продуктом унеможливує шанси на успіх її потенційних конкурентів, і водночас зменшує стимули до інновацій на самій Microsoft та посилює її домінуюче становище.

Відповідно дії антимонопольних регуляторів повинні брати до уваги особливості високотехнологічних галузей, а також інституційного середовища функціонування фірм. Здійснені істотні інноваційні витратки та високий, пов'язаний з цим ступінь ризику, мають бути захищені правами інтелектуальної власності і, певною мірою, забезпечувати фірму від надмірної уваги з боку державних антимонопольних органів.

Навіть одна лише присутність органів антимонопольного регулювання на ринках інноваційної продукції може спонукати окремих фірм до надто обережної поведінки та зменшення витратків на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки. Світова практика засвідчує негативну кореляцію між адміністративними антимонопольними параметрами (кількістю розслідувань, розміром бюджетів відповідних агенств, чисельністю їх персоналу тощо) та інноваційними витратками у приватному секторі [11]. За даними Центру Європейських реформ менші темпи технологічного розвитку країн Європейського Союзу від США (зокрема, у ІТ-сфері та

фармацевтичному ринку) стали наслідком саме реалізації їх жорсткої антимонопольної політики [16].

Французькі вчені Д.Енкао та А.Голандера, одним із напрямів розв'язання проблеми вбачають щільну взаємодію інституцій щодо регламентації прав інтелектуальної власності та органів антимонопольного регулювання. Йдеться про обопільне розроблення уніфікованих принципів конкурентного регулювання системи патентування підприємницької діяльності на основі моделювання ситуацій, за яких недостатній/надмірний захист прав інтелектуальної власності має негативний вплив на інноваційний розвиток держави. Вчені обґрунтовують доцільність ліберальної системи захисту прав інтелектуальної власності у сферах національної економіки з істотними мережевими ефектами, які обумовлюють домінування на ринку однієї фірми, насамперед індустрії програмного забезпечення. Відтак доцільною вбачають диференціацію інструментарію патентного регулювання у розрізі різних галузей [13].

Аргументом на користь лібералізації інструментарію антимонопольної політики на інноваційних ринках є також те, що істотна ринкова частка та висока прибутковість фірм заохочуватиме до інновацій потенційних конкурентів, які можуть витіснити домінуючу технологію та зменшити рівень монополізації ринку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Антимонопольна політика держави повинна бути скерована не на боротьбу з монополізмом як явищем, оскільки базові економічні та інституційні чинники функціонування ринку можуть бути природними стимулами до концентрації виробництва, а на обмеження/запобігання поведінці фірми, скерованій на надмірне акумулювання та недобросовісне використання ринкової влади задля максимізації прибутку. Це вимагає чіткого окреслення ознак зловживання фірмою своїм домінуючим становищем на певному ринку, джерел нагромадження та утримання її монопольної влади в часі, обумовлених висотою стратегічних та нестратегічних бар'єрів входу, оцінки нестабільності економічних та інституційних чинників функціонування галузевого ринку тощо. Більшій ефективності антимонопольної політики сприятиме запровадження диференційованого її інструментарію на різних типах ринків, особливо на інноваційних та ринках з високим ступенем ризику господарських операцій.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003. № 436-IV (у редакції закону від 16.10.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Бутенко Н.В. Антимонопольна політика у сфері регулювання партнерських відносин. *Проблеми економіки*. 2015. №2. С. 26-32.
3. Ігнатюк А.І. Галузеві ринки: теорія, практика, напрями регулювання: монографія. Київ: ННЦ ІАЕ, 2010. 465 с.
4. Калетнік Г. М., Мазур А.Г., Кубай О.Г. Державне регулювання економіки : навч. посіб. К. : Хай-Тек Прес, 2011. 427 с.
5. Лагутін В.Д. Конкурентна політика держави: механізм реалізації. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 4. С. 22-37.
6. Лайкова М.С. Антимонопольна політика України: її зміст та особливості реалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2011. №10. С. 168-171.
7. Лернер А.П. Понятие монополии и измерение монопольной власти. Вехи экономической мысли. Т. 5. Теория отраслевых рынков. СПб. : Экономическая школа, 2003. С. 557–560.

8. Майстро С.В. Розвиток конкурентного середовища в Україні та результативність державної антимонопольної політики. *Вісник НУЦЗУ. Серія: Державне управління*. 2017. № 1(6). С. 207-214.
9. Островерх П.І., Моряк Т.П., Рудковська Н.А. Методологічні аспекти оцінки рівня монополізації економіки. *Ефективна економіка*. 2020. №8.— URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/58.pdf
10. Филіок Г.М. Конкурентна політика держави в умовах глобалізації. *Економіка*. 2009. № 109. С. 43-47.
11. Day G. How Antitrust Affects Innovation. *Columbia law school*. October 17, 2017. URL: <https://clsbluesky.law.columbia.edu/2017/10/17/how-antitrust-affects-innovation>
12. Glossary of terms used in EU competition policy — Antitrust and control of concentrations Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2002. 53 pp. URL: <https://www.concurrences.com/en/glossary/predatory-pricing>
13. Encaoua D., Hollander A. Competition policy and innovation. *Oxford Review of Economic Policy*. 2002. URL: <https://www.di.ens.fr/~aspremon/Claude/PDFs/Enca00.pdf>
14. Monopolization Defined. Federal trade commission. URL: <https://www.ftc.gov/tips-advice/competition-guidance/guide-antitrust-laws/single-firm-conduct>
15. Church J. Industrial organization: A strategic approach. University of Calgary, 2000. 926p. URL: https://works.bepress.com/jeffrey_church/23/download/
16. Tilford S. Is EU competition policy an obstacle to innovation and growth? *Centre for European reform*. 2008. № 11. URL: https://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/essay_competition_st_20nov08-1359.pdf
17. Tremblay V., Tremblay C. New Perspectives on Industrial Organization with contributions from behavioral economics and game theory. Springer-Verlag New York, 2012. 820 p. URL: <https://1lib.eu/book/2166435/1bab1b?regionChanged=&redirect=1429950>

References

1. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003. № 436-IV (u redaktsii zakonu vid 16.10.2020). — URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
2. Butenko N.V.(2015) Antymonopolna polityka u sferi rehulivannia partnerskykh vidnosyn [Antitrust policy in the field of partnership regulation]. *The Problems of Economy*, 17,26-32 [in Ukrainian].
3. Ihnatiuk A.I. (2010) Haluzevi rynky: teoriia, praktyka, napriamy rehulivannia: monohrafiia [Industrial Markets: Theory, Practice, Directions of Regulation]. Kyiv: NNTs IAE, 465 [in Ukrainian].
4. Kaletnik H. M., Mazur A.H., Kubai O.H. (2011) Derzhavne rehulivannia ekonomiky [State regulation of Economy] : navch. posib. K. : Khai-Tek Pres, 427 [in Ukrainian].
5. Lahutin V.D. (2016) Konkurentna polityka derzhavy: mekhanizm realizatsii [State competition policy: implementation mechanism]. *Visnyk KNTEU*, 4, 22-37 [in Ukrainian].
6. Laikova M.S. (2011) Antymonopolna polityka Ukrainy: yii zmist ta osoblyvosti realizatsii. [Antimonopoly policy of Ukraine: its content and features of implementation] *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series «Law»*, 10,168-171 [in Ukrainian].
7. Lerner A.P. (2003) Poniatie monopolii i izmereniie monopolnoi vlasti. Vekhi ekonomycheskoi mysli. T. 5. Teoryiia otraslevykh rynkov. [The concept of monopoly and the measurement of monopoly power. Milestones of Economic Thought. Vol. 5. Theory of industrial markets] – SPb. : Ekonomycheskaia shkola, 557–560. [in Ukrainian].
8. Maistro S.V. (2017) Rozvytok konkurentnoho seredovyscha v Ukraini ta rezultatyvnist derzhavnoi antymonopolnoi polityky [Development of the competitive environment in Ukraine and the effectiveness of the state antitrust policy]. *Visnyk NUTS ZU. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, 1(6), 207-214 [in Ukrainian].

9. Ostroverkh P.I., Moriak T.P., Rudkovska N.A. (2020) Metodolohichni aspekty otsinky rivnia monopolizatsii ekonomiky [Methodological aspects of assessing the level of monopolization of economy]. *Efektivna ekonomika*, 8. – URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/8_2020/58.pdf [in Ukrainian]
10. Fyliuk H.M.(2009) Konkurentna polityka derzhavy v umovakh hlobalizatsii [Competitive policy of the state in the context of globalization]. *Ekonomika*, 109, 43-47 [in Ukrainian].
11. Day G. (2017) How Antitrust Affects Innovation. *Columbia law school*. October 17. – URL: <https://clsbluesky.law.columbia.edu/2017/10/17/how-antitrust-affects-innovation>
12. Glossary of terms used in EU competition policy - Antitrust and control of concentrations (2002). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 53 – URL: <https://www.concurrences.com/en/glossary/predatory-pricing>
13. Encaoua D., Hollander A. (2002) Competition policy and innovation. *Oxford Review of Economic Policy*. – URL: <https://www.di.ens.fr/~aspremon/Claude/PDFs/Enca00.pdf>
14. Monopolization Defined. Federal trade commission. – URL: <https://www.ftc.gov/tips-advice/competition-guidance/guide-antitrust-laws/single-firm-conduct>
15. Church J. Industrial organization: A strategic approach (2000) University of Calgary, 926p. – URL: https://works.bepress.com/jeffrey_church/23/download/
16. Tilford S. (2008) Is EU competition policy an obstacle to innovation and growth? *Centre for European reform*, 11 – URL: https://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/essay_competition_st_20nov08-1359.pdf
17. Tremblay V., Tremblay C. (2012) New Perspectives on Industrial Organization with contributions from behavioral economics and game theory. Springer-Verlag New York, 820 – URL: <https://lib.eu/book/2166435/1bab1b?regionChanged=&redirect=1429950>

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FUNDAMENTALS OF STATE ANTITRUST POLICY ANALYSIS

Petro Ostroverkh, Tetiana Moryak, Sergiy Ostafiychuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Prospect Svobody 18, Lviv, 79008*

*E-mail: petro.ostroverh@lnu.edu.ua, tetyana.moryak@lnu.edu.ua,
ostafiychuk111@gmail.com*

Abstract. The article develops and deepens the theoretical and methodological principles of study of the state antitrust policy. Particular attention is paid to the definition clarity of antitrust policy in the context of its main objectives and goals, as well as to the determining the place of antitrust measures in the system of state competition policy. The main determinants of the firm's monopoly power, as well as the factors of its stability over time through the prism of the height of strategic and non-strategic barriers to market entry are described. The expediency of determining the dominant position and size of the firm by the size of its market share is substantiated. The economic preconditions of monopolization processes in an industrial market are singled out and analyzed. In particular the basic conditions of its functioning (the peculiarities of demand, dynamics and structure of production costs and technology), the law of returns to scale, avoidance of double marginalization in the process of vertical integration as the indicators for deepening and selection of antitrust policy tools. Emphasis is placed on the need for a thorough analysis of market volatility, as well as the means to achieve and maintain the monopoly power of the firm in the decision-making process of the relevant state regulatory authorities. The

mechanisms of antitrust regulation in innovative and highly specialized types of markets, in particular the information technology market and the pharmaceutical industry, have been critically assessed. The paper also suggests the main directions for improving the antitrust policy of the state in the context of differentiated antitrust instruments application in different types of monopolized markets depending on the sources and stability of monopoly power, economic feasibility of its accumulation, the level of actual and potential monopolization, horizontal and vertical integration processes, influence on innovation. incentives to increase the competitiveness and growth of both market leaders and outsiders.

Key words: antitrust policy, competition policy, industrial market, monopolized market, dominant firm, market concentration, market power, dominant position, market share.

Стаття надійшла до редколегії 08.10.2020

Прийнята до друку 29.12.2020